

**ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН
ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ
ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ**

**Улаанбаатар хот
2026 он**

АГУУЛГА

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	4
ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ	5
УДИРТГАЛ	6
НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	7
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох	7
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	7
1.3. Үнэлгээ хийх шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох	8
1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох	9
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох	10
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	10
ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	11
ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	12
3.1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал	12
ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	30
ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ	32

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ААН	Аж ахуйн нэгж
ААНОАТ	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар
АНУ	Америкийн нэгдсэн улс
БНСУ	Бүгд найрамдах Солонгос улс
ЗГ	Засгийн газар
ИТХ	Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал
МТА	Монголын татварын алба
НДШ	Нийгмийн даатгалын шимтгэл
НЗХАШШ	Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
НӨАТСТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар суутган төлөгч
НХАТ	Нийслэл хотын албан татвар
ОСБ	Оршин суугч бус
ТЕГ	Татварын ерөнхий газар
ТТ	Татвар төлөгч
УБЕГ	Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар
УИХ	Улсын Их Хурал
ҮХЦ	Үндсэн хуулийн цэц
ҮХЭХ	Үл хөдлөх эд хөрөнгө
ҮХЭХАТ	Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татвар
ҮЦТХТ	Үнэт цаасны төвлөрөн хадгаламжийн төв
ХБНГУ	Холбооны бүгд найрамдах Герман улс
ХГ	Хялбаршуулсан горим
ХК	Хувьцаат компани
ХХОАТ	Хувь хүний орлогын албан татвар
ХХОАТtX	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль
ЦХХ	Цалин хөдөлмөрийн хөлс

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт	8
Хүснэгт 2. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”	9
Хүснэгт 3. <i>Хувь хүний орлогын албан татвар төлөгчийн тоо, ногдлын мэдээ, тэрбумаар (2020-2023 он)</i>	13
Хүснэгт 4. Олон улсад үл хөдлөх хөрөнгийн мөчлөг бүрд ногдуулдаг татварын төрлүүд, хувь хэмжээ	14
Хүснэгт 5. Үйл ажиллагааны орлого тайлагнасан иргэдийн тайлангийн нэгтгэл мэдээлэл /ТТ-06, ТТ-06-ХГ/	15
Хүснэгт 6. ХХОАТ-ын хялбаршуулсан горим сонгож тайлагнах хүсэлт ирүүлсэн татвар төлөгчийн тоо	15
Хүснэгт 7. Үйл ажиллагааны орлогын албан татварын хувь хэмжээ бусад улсын туршлага	17
Хүснэгт 8. Албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой бусад улсын туршлага	18
Хүснэгт 9. Монгол Улсын ХХОАТ-ын тухай хуульд заасан цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогод үзүүлэх хөнгөлөлт	20
Хүснэгт 10. ХХОАТ-аас хөнгөлөлт эдэлсэн орлогын мэдээлэл (сая төгрөг), 2023 он	21
Хүснэгт 11. Албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой бусад улсын туршлага	25
Хүснэгт 12. Бүртгэлд хамрагдсан татвар төлөгчийн тоо	28
Хүснэгт 13. Хугацаанд нь ирүүлсэн тайлангийн тоо, ногдол эзлэх хувиар (2023.12.31-ны өдрийн байдлаар)	29
Хүснэгт 14. Хугацаа хоцроосон тайлангийн тоо, эзлэх хувь (2023.12.31-ны өдрийн байдлаар)	29

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

График 1. Хувь хүний орлогын албан татварт эзлэх орлого, тэрбум төгрөгөөр (2020-2023 он)	12
--	----

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 17 чиглэл тусгагдсан байна.

Тус хөтөлбөрийн 3.2.1.2-т “Татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулна” гэж, мөн 3.2.1.4-т “...Бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах бодлого баримтална...” гэж, мөн Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 152 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа”-ны 4 дэх хэсгийн “Чинээлэг Монгол”-ын 1.10-т “Татварын шинэ хуулийг хэрэгжүүлж, төсвийн орлогын бааз суурийг өргөжүүлнэ” гэж тус тус заажээ.

Дээрх бодлогын баримт бичгүүдэд тусгагдсан зохицуулалтууд нь татварын тогтолцоог сайжруулах, бага, дунд орлоготой иргэдэд ирэх татварын ачааллыг бууруулах, тодорхой хэмжээний хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлүүлэх замаар татварт хамрагдах иргэдийн тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байгааг илтгэж байна.

Энэхүү зохицуулалтуудыг хэрэгжүүлэхийн тулд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн Дөрөвдүгээр бүлэгт заасан “Албан татварын хувь хэмжээ”, Тавдугаар бүлэгт заасан “Албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт”-ийн зохицуулалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хувь хүний орлогын төрлөөс хамаарч албан татварын хувь хэмжээг олон улсын сайн туршлагад нийцүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг оновчтой, зорилтот бүлэгт чиглэсэн байдлаар хуульчлах зэрэг хэрэгцээ, шаардлага үүсээд байна.

Учир нь иргэд, нийгмийн тодорхой бүлэг, төрийн бус байгууллага хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой зарим асуудлын хүрээнд эрх зүйн зохицуулалтыг өөрчлөх, шинэчлэх, эсхүл хүчингүй болгох талаар үндэслэл бүхий санал гаргасаар байна.

Татварын шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай байна. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдал дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх боломжтой.

Иймд “Татварын ерөнхий хууль”, “Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль”, “Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль”, “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль”-ийн зарим зүйл, заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт тус тус үнэлгээг хийлээ.

Тус судалгаагаар Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль /цаашид “ХХОАТтХ” гэх/-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг баримтлан хэсэгчлэн үнэлгээ хийж, судалгааны тайланг боловсрууллаа.

Энэхүү судалгааны зорилго нь хуулийн хэрэгжилтийн явц дахь хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэн, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлж, үнэлэлт дүгнэлт өгөх, зөвлөмж боловсруулахад оршино.

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

ХХОАТТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэсэн. Төлөвлөх үе шатанд дараах ажлыг хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох

Татвар хууль тогтоомжтой холбоотой асуудлууд олон нийтийн анхаарлын төвд үргэлж байдаг. Учир нь татвар нь тухайн хүний хүсэл зоригоос үл хамаарч заавал биелүүлэх шинжтэй буюу Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван долоо дугаар зүйлийн 1.3-т “хуулиар ногдуулсан албан татвар төлөх” нь Монгол Улсын иргэний биелүүлэх үндсэн үүрэг байхаар хуульчилсан.

Шинэчлэн найруулсан Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль 2019 оны 03 дугаар сарын 22-ний өдөр батлагдаж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхэлсэн. Тус хуульд нийт 5 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан.

Хэдийгээр шинэчлэн найруулсан ХХОАТТХ хэрэгжиж эхлээд 5 жилийн хугацаа өнгөрч байгаа боловч тус хуулийн зарим зохицуулалтыг практикт нэг мөр ойлгон хэрэгжүүлэхэд сайжруулах шаардлагатай санал, шүүмж олон нийтээс ирсээр байна.

Иймд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3-т “Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд дээрх хугацаанаас өмнө хийж болно” гэж заасан, мөн “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан татварын эрх зүйн орчны шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үнэлэх шаардлага үүсээд байна.

Тус хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийснээр татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн бодит байдал, хуулийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжих, хэрэгжүүлэх хувилбарыг тодорхойлох боломж бүрдэнэ. Өөрөөр хэлбэл, хуулиар зохицуулсан харилцаа нь зорилгодоо хүрсэн эсэх болон практик хэрэгжилтийг судлан хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих тогтолцоо оновчтой байгаа эсэх, хариуцлагын тогтолцоо үүргээ гүйцэтгэж байгаа эсэх, хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах эсвэл шинэчлэн батлах шаардлага бий эсэхийг тогтоох боломжтой.

1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээг тогтоох ажиллагаа нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх хамгийн гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэдэг. Өөрөөр хэлбэл, үнэлгээ хийх болсон шалтгаан (өмнө тодорхойлсон)-тай харилцан уялдаа, хамааралтайгаар хийгдэх ажиллагаа бөгөөд

тодорхойлогдсон эерэг, сөрөг нөхцөл байдал, хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан асуудал, үр дагавар бүхий харилцаатай холбогдсон хуулийн зохицуулалтыг илрүүлнэ.

Үнэлгээний хүрээг тогтоохдоо үнэлгээ хийх ажлын төлөвлөлт, зохион байгуулалт, хүний нөөц, цаг хугацаа, гарах зардлыг заавал харгалзан үзэх нь чухал. Хуулийг бүхэлд нь үнэлэх ажиллагааны зардал ихэвчлэн хэт өндөр гардаг тул зөвхөн тухайн хуулийн зорилго, үнэлгээний шалгуурт хамгийн ихээр нөлөөлж болохуйц хуулийн зохицуулалтыг зөв сонгох шаардлагатай.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51.4 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн зохицуулах харилцааны онцлог, асуудлаас хамааран хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийхдээ хууль тогтоомжид бүхэлд нь эсхүл түүний зарим зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно” гэж заасны дагуу Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, маргаан дагуулж буй эрх зүйн хийдэл, давхардал, хоёрдмол утгатай, иргэд, олон нийтийн зүгээс шүүмжлэл дагуулж буй зохицуулалтуудыг сонгон авах нь зүйтэй хэмээн үзсэн болно. Энэ хүрээнд ХХОАТХ-ийн албан татвар ногдох орлого тэр дундаа “бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлого”-той холбоотой зохицуулалт, мөн албан татварын хувь, хэмжээ, албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалтуудыг сонгон авч хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийхээр тогтлоо.

1.3. Үнэлгээ хийх шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох

“Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу ХХОАТХ-ийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогоос хамааран дараах шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

1. “Практикт нийцэж байгаа байдал”

1.3.1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль тогтоомжийн зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг, сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл гарч байгаа эсэхийг тодорхойлоход чиглэгддэг. Иймд судалгааны энэ хэсэгт “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тус хуулийн зарим зохицуулалтыг сонгож, уг зүйл, заалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа байдал, түүний эерэг болон сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд гарч буй хүндрэл, бэрхшээл байгаа эсэхийг тодорхойлохыг зорьсон болно. Сонгосон зүйл, заалтыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт 1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	21 дүгээр зүйлийн 21.3 дахь хэсэг /15 дугаар зүйлийн 15.6 дахь хэсэг/	21.2.1. энэ хуулийн 17.1.1-д заасан орлогын дүнд 2 хувиар 21.3. Энэ хуулийн 15.6-д заасан орлогын дүнд 1 хувиар албан татвар ногдуулна. 15.6. Хувь хүн өөрөө хүсэлт гаргаж, уг хүсэлтийг харьяа татварын алба бүртгэж авсан бол түүний үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгээр албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно.
3.	23 дугаар зүйл	23.1. Албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 7.1.1, 7.1.2, 7.1.3, 7.1.4, 7.1.5, 7.1.7-д заасан орлогод ногдуулах жилийн албан татварт дараах хэмжээгээр албан татварын хөнгөлөлт эдлүүлнэ:

		Албан татвар ногдуулах жилийн орлогын хэмжээ /төгрөгөөр/	Албан татварын хөнгөлөлтийн хэмжээ /төгрөгөөр/
		0-6 000 000 хүртэл	240 000
6 000 000-12 000 000 хүртэл	216 000		
12 000 000-18 000 000 хүртэл	192 000		
18 000 000-24 000 000 хүртэл	168 000		
24 000 000-30 000 000 хүртэл	144 000		
30 000 000-36 000 000 хүртэл	120 000		
36 000 000 ба түүнээс дээш	-		
.			
4.	27 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг	27.1. Суутган төлөгч энэ хуулийн 14 дүгээр зүйл, 16.1.2, 16.1.3, 16.1.4, 17.1.1, 18 дугаар зүйл, 19.1.1, 19.1.2, 20.1, 20.4-т заасны дагуу тодорхойлсон орлогод ногдуулан суутгасан албан татварын улирлын тайланг дараа улирлын эхний сарын 20-ны өдрийн дотор, жилийн тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор өссөн дүнгээр гаргаж, харьяа татварын албанд хүргүүлнэ.	

1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ үнэлэх болсон шалтгаан, үнэлгээний хүрээ, шалгуур үзүүлэлт зэргийг харгалзан дор дурдсан харьцуулах хэлбэрүүдээс сонгоно. Үүнд:

- Байх ёстой болон одоо байгаа;
- Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших;
- Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших;
- Тохиолдол судлах.

Хүснэгт 2. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”

№	Харьцуулах хэлбэр	Ойлголт, онцлог
1.	Байх ёстой болон одоо байгаа	Хуулиар тогтоосон “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэх зорилготой. Үнэлгээ хийх хуульд байвал зохих тодорхой абсолют үзүүлэлтийг зааж өгсөн тохиолдолд одоо бодит байгаа үзүүлэлттэй харьцуулна.
2.	Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулна.
3.	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг он дарааллаар тогтоон харьцуулна.
4.	Тохиолдол судлах	Хууль, эсхүл үнэлгээний хүрээгээр тогтоогдсон зүйл, заалт өөр орчин нөхцөлд (бусад улсад, өөр орон нутагт гэх зэрэг) хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

Судалгааны явцад ХХОАТХ-ийн зарим зүйл, заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхдээ байх ёстой болон одоо байгаа, хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших, хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших, тохиолдол судлах харьцуулах хэлбэрийг аль тохирохыг ашиглана. Мөн гадаад орнуудын эрх зүйн зохицуулалт, сайн туршлагыг судлан үзсэн болно.

Судалгааны явцад хууль тогтоомжоос сонгон авсан зохицуулалтын “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэхэд буюу хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулах харьцуулалтын хэлбэрийг ашиглав.

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох

Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолохдоо сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн сонгон авсан хэсэгт тохируулан дараах таамаглал дэвшүүлж, асуулт боловсрууллаа:

Практикт нийцэж байгаа байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ХХОАТТХ-ийн 21 дүгээр зүйлд заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. ХХОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлд заасан албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. ХХОАТТХ-ийн 23 дугаар зүйлд заасан албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 4. ХХОАТТХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох хүрээнд ХХОАТТХ-ийн үнэлэхээр сонгогдсон зүйл, заалт тус тус бүрийг шалгуур үзүүлэлтэд тохирсон таамаглал буюу асуулт тавьж товч, тодорхой томъёолох зарчим баримтлан ажиллалаа.

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх шалтгаан, үнэлгээний хүрээ, тогтоосон шалгуур үзүүлэлт, харьцуулах хэлбэр, томъёолсон шалгуур үзүүлэлтүүдээс хамаарч тоон болон чанарын мэдээлэл ашиглан хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой ямар мэдээлэл олж авахаа тодорхойлсон болно.

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд үнэлгээ хийх хуулийн зүйл, заалтын зорилгод хүрсэн түвшин, хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал, практик хэрэгжилтийг илрүүлэх зорилгоор тухайн асуудлын хүрээнд гаргасан ном, сурах бичиг, гарын авлага, судалгааны тайлан, уулзалт, хэлэлцүүлгийн үр дүн, холбогдох байгууллагаас судалгаа мэдээлэл авах зэрэг аргыг ашиглана.

Мэдээлэл цуглуулах арга:

- Байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах;
- Холбогдох субъектээс судалгаа авах аргыг сонгон хэрэгжүүлээ.

Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль болон татварын эрх зүйтэй холбогдох сурах бичиг, гарын авлага, эмхэтгэл, судалгааны тайлан, статистик мэдээ зэргийг цуглуулж үнэлгээ хийхэд ашиглав.

Холбогдох субъектээс судалгаа авах хүрээнд ХХОАТТХ-ийн зарим зохицуулалттай холбоотойгоор тухайн зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэх явцад тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлэхийн тулд салбарын төлөөлөл, албан хаагчид, иргэд олон нийтээс судалгаа авч, холбогдох байгууллагаас үйл ажиллагааны тайлан, судалгаа, бусад мэдээллийг гаргуулан авч үнэлгээ хийхэд ашиглав.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Хэрэгжүүлэх үе шатны гол зорилго нь хэрэгцээтэй, шаардлагатай байгаа ач холбогдол бүхий мэдээллийг цуглуулан судалснаар хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, түүний хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид тухайн хууль тогтоомжийг зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлох юм.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх судалгааны мэдээллийг цуглуулахдаа баримт бичгийн судалгаа, харьцуулсан судалгааны аргад тулгуурлаж энэхүү судалгааг гүйцэтгэв.

Баримт бичгийн судалгаа: Холбогдох хууль тогтоомж, дүрэм, журам, эрдэмтэн, судлаачдын эрдэм шинжилгээний бүтээлүүд, илтгэл, өгүүлэл, судалгааны тайланг ашигласан болно. Тухайлбал,

Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1;
- Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №23;
- Татварын ерөнхий хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №22;
- Төсвийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2012), №03;
- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”;
- Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”;
- Монгол Улсын Засгийн газрын 2024 оны 11 дүгээр сарын 20-ний өдрийн дугаар 181 тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2028 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”;

Бусад эх сурвалж

- “Татварын шинэчлэл-2025” олон нийтийн санал, асуулга, хэлэлцүүлгийн нэгтгэл мэдээ
- TABLEAU, Татварын мэдээ судалгаа, статистикийн нэгдсэн систем
- П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 2017 он;
- Татварын тогтолцоо /Тэргүүн дэвтэр/, 2002 он;

ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

Үнэлэх үе шатанд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн сонгосон зүйл, заалтуудыг шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэллээ.

3.1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ХХОАТТХ-ийн 21 дүгээр зүйлд заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Монгол Улс зах зээлийн эдийн засагт шилжсэнээр хүн амын орлогод өөрчлөлт бий болж, иргэдийн шинэ төрлийн орлогыг татварт хамруулах, татварын системийг олон улсын жишигт нийцүүлэх зорилгын үүднээс 1993 оны 01 дүгээр 01-ний өдөр Хүн амын орлогын албан татварын тухай хуулийг баталсан. Тус хуулийг 2 удаа шинэчлэн найруулсан бөгөөд одоогийн дагаж мөрдөж буй Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийг 2019 оны 03 дугаар сарын 22-ны өдөр баталж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс дагаж мөрдөх болсон.

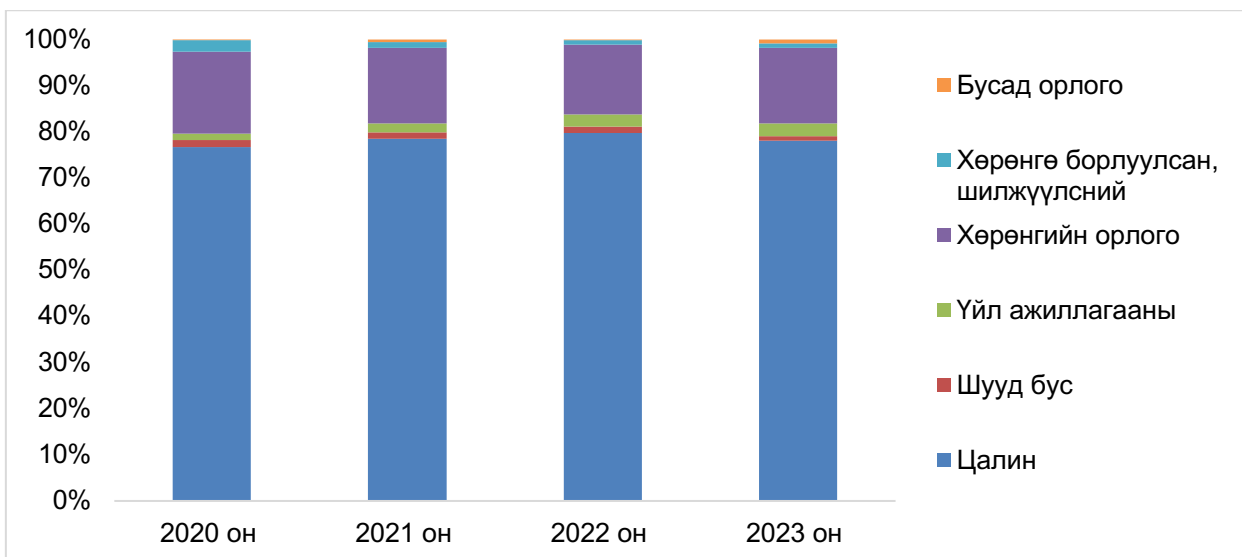
Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ХХОАТТХ-д албан татвар төлөгч, суутган төлөгч, албан татвар ногдох орлого, албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлох, албан татварын хувь хэмжээ, албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, албан татвар ногдуулах, төсөвт төлөх, тайлагнах харилцааг орлогын эх үүсвэр тус бүрээр хэрхэн тодорхойлох, тогтоосон орлогод албан татвар ногдуулах хувь хэмжээ тодорхой бөгөөд тухайн орлогыг хэн, хэзээ, хэрхэн тайлагнаж төлөх асуудал нь дэс дараатай ойлгомжтой байна.

Монгол Улсын ХХОАТТХ-д дараах эх үүсвэр бүхий орлогод албан татвар ногдуулж байна. Үүнд:

1. Цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого;
2. Үйл ажиллагааны орлого;
3. Хөрөнгийн орлого;
4. Хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний орлого;
5. Шууд бус орлого;
6. Бусад орлого.

2020 онд 3,215,400 иргэн 1,042.3 тэрбум төгрөг, 2021 онд 2,385,59 иргэн 1,108.4 тэрбум төгрөг, 2022 онд 1,968,556 иргэн 1,385.5 тэрбум төгрөг, 2023 онд 2,350,484 иргэн 1,956.3 тэрбум төгрөгийн албан татварыг бусдад суутгуулсан болон өөрөө тайлагнаж төлсөн байна. /2020 онд Эрдэнэс таван толгой ХК ногдол ашгийн орлого олгож, тайлагнасан учир тоо огцом өсөлттэй байна./

График 1. Хувь хүний орлогын албан татварт эзлэх орлого, тэрбум төгрөгөөр (2020-2023 он)

Дээрхээс дүгнэвэл, цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого, хөрөнгийн болон хөрөнгө борлуулсны орлого зэрэг татварыг суутган төлөх тогтолцоогоор хэрэгжүүлж буй орлогын эх үүсвэрт ногдуулж буй татварын гүйцэтгэл өндөр, хэрэгжилт сайн, харин иргэн өөрөө тодорхойлж тайлагнах зохицуулалт бүхий /жишээлбэл үйл ажиллагааны орлого/ төрлөөр хангалтгүй байгаа дүр зураг харагдаж байна.

Цалин хөлс, түүнтэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого болон шууд бус орлогын хувийн жинг харьцуулбал ХХОАТ-ын нийт дүнд цалин хөлс 76.8-79.7 хувийг эзэлж байхад шууд бус орлого 1.0-1.4 хувийг эзэлж байна.

Хүснэгт3. Хувь хүний орлогын албан татвар төлөгчийн тоо, ногдлын мэдээ, тэрбумаар (2020-2023 он)

Он	Татвар ногдох орлого тайлагнасан		Татвар ногдуулах орлого тайлагнасан		Татвар төлөхөөр тайлагнасан		Татварын орлогод эзлэх хувь
	Татвар төлөгчийн тоо	орлогын дүн	Татвар төлөгчийн тоо	тайлагнасан дүн	Татвар төлөгчийн тоо	ногдлын дүн	
2020	3,224,630	15,309.7	3,224,619	11,897.4	3,215,400	1,042.3	12%
2021	2,391,210	17,116.8	2,390,631	12,446.7	2,385,539	1,108.4	15%
2022	1,974,312	20,964.4	1,972,772	15,645.6	1,968,556	1,385.5	15%
2023	2,352,921	26,792.1	2,352,514	20,943.0	2,350,484	1,956.3	14%

Дээрхээс үзэхэд 2023 онд нийт 2,352,921 хувь хүн 26,792.1 тэрбум албан татвар ногдох орлого, 2,352,514 хувь хүн 20,943.0 тэрбум албан татвар ногдуулах тайлагналын мэдээ ирүүлсэн бөгөөд 2,350,484 хувь хүн 1,956.3 тэрбум төгрөг татвар төлөхөөр тайлагнасан байна.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.2.1 дэх зүйлд заасны дагуу үл хөдлөх эд хөрөнгө борлуулснаас олсон орлогод 2 хувиар татвар төлөхөөр байна. Хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний орлогын татварын төлөлтийг авч үзвэл 2025 онд 121.2 тэрбум төгрөгийн, 2024 онд 115.2 тэрбум төгрөгийн албан татварыг төлсөн байна.

Олон улсад үл хөдлөх эд хөрөнгө (ҮХЭХ)-тэй холбогдох татварын бодлогыг оновчтой тодорхойлж, шударга, үр ашигтай байдлаар хэрэгжүүлэхийн тулд аливаа эд хөрөнгийн мөчлөгийн гурван үе шат болох худалдан авах, эзэмших, борлуулах үе шат бүрд нийтлэг байдлаар татвар ногдуулж, өөр өөрсдийн онцлогт тааруулан тухайн төрлийн татварыг ялгаатай хувь хэмжээ, хөнгөлөлт чөлөөлөлтийн бодлогоор хэрэгжүүлдэг байна. Тухайлбал,

худалдан авах үед хөрөнгийн үнэлгээг бүртгэлжүүлж, зах зээлийн ил тод байдлыг хангах зорилгоор шилжүүлгийн татвар (transfer tax), тэмдэгтийн хураамж (stamp duty) болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (value added tax) ногдуулдаг, харин өмчлөх үед баялгийн тэгш бус байдлыг бууруулах, хөрөнгийн үр ашигт байдлыг нэмэгдүүлэх зорилгоор жил бүр хөрөнгийн татвар (property tax), баялгийн татвар (wealth tax) ногдуулдаг бол борлуулах үед тухайн хөрөнгийн зах зээлийн эргэлт, хөрвөх чадвар, спекуляци (богино хугацааны ашиг хөөх үйлдэл)-ийг тодорхойлохын тулд хөрөнгийн өсөлтийн татвар (capital gains tax) болон шилжүүлгийн татвар (transfer tax) ногдуулдаг байна.

Хүснэгт. Олон улсад үл хөдлөх хөрөнгийн мөчлөг бүрд ногдуулдаг татварын төрлүүд, хувь хэмжээ

Улс\Мөчлөг	Худалдан авах	Өмчлөх	Борлуулах
Хөгжингүй (Америк, ИБУИНХУ, Австрали, Ирланд, Япон г.м)	НӨАТ (value added tax) 10%-27%	Хөрөнгийн татвар (property tax) 0.07%-5.5% Баялгийн татвар (wealth tax) 0.5%-3.5%	Хөрөнгийн орлогын татвар (capital gains tax) 0%-40%
Шилжилтийн эдийн засагтай (Серби, Польш, Унгар, Болгар, Словени, Хорват г.м)		Хөрөнгийн татвар (property tax) 0.01%-3.0%	Шилжүүлгийн татвар (transfer tax) 0.1%-4.0%

Монгол Улсын хувьд үл хөдлөх хөрөнгө борлуулахад борлуулалтын үнэд суурилсан татвар ногдуулах аргыг хэрэглэдэг буюу энэ нь үл хөдлөх хөрөнгийг борлуулсан нийт үнийн дүнгээс холбогдох зардлыг хасахгүйгээр, татварыг тодорхой хувиар шууд ногдуулах арга юм. Энэхүү аргыг ихэвчлэн шилжилтийн эдийн засагтай улс орнууд хэрэглэдэг бөгөөд энэ нь социалист тогтолцооны үеэр газар болон барилга байгууламж төрийн өмчид байсан тул Төв, Зүүн Европын орнуудад үл хөдлөх хөрөнгийн өмчлөл, кадастрын бүртгэл, үнэлгээний тогтолцоо сайн хөгжөөгүй байсантай холбоотой юм.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Хүн амын худалдан авах чадварт нийцсэн, ногоон шийдэл бүхий чанартай орон сууцны хүрэлцээ, хангамжийг сайжруулна” гэж, “Өрх, гэр бүлийн худалдан авах чадварт нийцсэн өртөгтэй, эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн байр сууцаар хангах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.” гэж тус тус заасан.

Иймд дээрх бодлогын арга хэмжээнүүдтэй уялдуулан иргэдийг орон сууцтай болохыг дэмжих хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газраас иргэнийг анх удаа орон сууц худалдан авах болон өмчлөхөд татварын дэмжлэг үзүүлж байна. Дээрх Монгол Улсын хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгжиж буй худалдан авах үед үзүүлдэг хөнгөлөлт 2024 онд 80 тэрбум төгрөг байсан бол өмчлөх үед үзүүлдэг чөлөөлөлт 2024 онд 487 тэрбум төгрөг байсан.

Харин олон улсад орон сууцаа худалдан авахад болон өмчлөхөд татварын дэмжлэг үзүүлэхээс гадна борлуулахад татварын дэмжлэг үзүүлдэг байна. Тухайлбал, Кени Улсад хөрөнгө борлуулсны татварыг 2014 оноос дахин хэрэгжүүлж эхэлсэн бөгөөд анхны байраа борлуулсан иргэдийг тус татвараас чөлөөлсөн байна. Харин хөгжингүй орнууд болох Канад, Япон, Австрали болон Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс зэрэг улсуудад татвар төлөгчийн өөрийн байнга оршин суусан, үндсэн орон сууцыг хөрөнгийн орлогын татвараас бүрэн чөлөөлдөг зохицуулалттай бөгөөд тухайн байранд тодорхой хугацаанд буюу 2-5 жил амьдарсан байх нөхцөлийг тавьдаг байна.

Герман, Франц, Итали зэрэг улсад үл хөдлөх хөрөнгийг урт хугацаанд эзэмшсэн тохиолдолд татварын хувь хэмжээг бууруулах эсвэл 0%-аар ногдуулах зохицуулалттай

байдаг бол зарим улсуудад үл хөдлөх эд хөрөнгө борлуулснаас олсон орлого тодорхой босгоос доош бол татвар ногдуулахгүй зохицуулалттай байдаг байна.

Түүнчлэн, тус хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.3-т “Энэ хуулийн 15.6-д заасан орлогын дүнд 1 хувиар албан татвар ногдуулна” гэж заасан бөгөөд мөн хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.6-д “Хувь хүн өөрөө хүсэлт гаргаж, уг хүсэлтийг харьяа татварын алба бүртгэж авсан бол түүний үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгээр албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно” гэж заажээ.

Энэхүү зохицуулалт нь бизнес эрхлэгч иргэнийг дэмжих, татварын орчныг хялбаршуулах, зорилгоор хуульчлагдсан бөгөөд 2019 оны татварын шинэчлэлээр хувиараа бизнес эрхлэгчийн тайлангаар баталгаажсан албан татвар ногдох орлого нь 50 сая төгрөгөөс хэтрээгүй тохиолдолд татварын хялбаршуулсан горимоор үйл ажиллагааны нийт орлогын 1 хувиар албан татвар төлж, жилд нэг удаа тайлан гаргах боломжтой болсон.

Хуульд орсон энэ өөрчлөлт тайлагналыг хялбаршуулах эерэг нөлөөлөлтэй байх боловч нөгөө талаасаа зардлын баримтжуулалт шаардахгүй болсноор цахим төлбөрийн баримт /и-баримт/ олголтын үзүүлэлт буурах дам сөрөг нөлөөлөлтэй байна.

Татварын хуулийн шинэчлэлийн үр дүнд нийт хувиараа бизнес эрхлэгч хувь хүний орлогын албан татварын тайлагналт 2019 онд 7 хувь байсан бол 2022 онд 28 хувь болж өссөн ба тэдгээрийн 59 хувь нь хялбаршуулсан горимоор тайлагнасан байна. Үүнээс үзвэл хувь хүний орлогын албан татварын тайланг хялбаршуулсан горимоор тайлагнах сонголтыг хувиараа бизнес эрхлэгчдэд олгосон шийдвэр нь татварын тайлагнал, хамрагдалт, бүртгэлд эерэг нөлөө үзүүлсэн болох нь харагдаж байгаа ч хувиараа бизнес эрхлэгчдийн 72 хувь нь татвараа тайлагнахгүй хэвээр байгаа нь тодорхой хэмжээний далд эдийн засгийг бүрдүүлж байна.

Хүснэгт 4. Үйл ажиллагааны орлого тайлагнасан иргэдийн тайлангийн нэгтгэл мэдээлэл /ТТ-06, ТТ-06-ХГ/

Он	ТТ тоо	Үйл ажиллагааны орлого (тэр.₮)	Үйл ажиллагааны орлогод ногдох татварын ногдол (тэр.₮)	Төлөлт (тэр.₮)	ХХОАТ-Энгийн тайлан				ХХОАТ-Хялбаршуулсан тайлан			
					Тайлан ирүүлсэн иргэдийн тоо	Үйл ажиллагааны орлого (тэр.₮)	Үйл ажиллагааны орлогод ногдох татварын ногдол (тэр.₮)	Төлөлт (тэр.₮)	Тайлан ирүүлсэн иргэдийн тоо	Үйл ажиллагааны орлого (тэр.₮)	Үйл ажиллагааны орлогод ногдох татварын ногдол	Төлөлт (тэр.₮)
2020	104,045	2763.3	14.7	13.3	29,988	2,411.1	11.2	10.0	74,057	352.2	3.5	3.3
2021	97,831	3,682.9	21.7	19.6	44,521	3,246.8	17.3	15.4	53,310	436.1	4.4	4.3
2022	120,092	4,530.8	35.9	32.9	49,482	3,681.6	27.4	24.8	70,610	849.2	8.5	8.1
2023	125,944	5,169.1	53.8	50.9	55,311	3,923.2	41.3	39.3	70,633	1,245.9	12.5	11.6

Монгол Улсын 2023 онд Төсвийн тухай хуулийг дагаж өргөн мэдүүлсэн тус хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орж хувиараа бизнес эрхлэгчдийн татвар тайлагнах, төлөх үйл ажиллагааг хялбаршуулан, далд эдийн засгийг бууруулах зорилгоор орлогын босго хамаарахгүй бүх хувиараа бизнес эрхлэгч, татвар төлөгч хувь хүн өөрийн хүсэлтээр хялбаршуулсан горимыг сонгож, үйл ажиллагааны орлогоо тайлагнах боломжийг олгох хуулийн төслийг баталсан.

Хүснэгт 1. ХХОАТ-ын хялбаршуулсан горим сонгож тайлагнах хүсэлт ирүүлсэн татвар төлөгчийн тоо

¹ Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн 2024.01.28-ны өдрийн мэдээлэл

Он	ХХОАТ-ын ХГ-ын хүсэлт ирүүлсэн ТТТоо	
	Илгээсэн	Зөвшөөрсөн
2020 онд	801	489
2021 онд	13207	10338
2022 онд	24773	20956
2023 онд	38255	31909
2024 онд	57731	48903
Нийт	134767	112595

Дээрхээс дүгнэвэл, 2024 онд татвар төлөгч хувь хүн өөрийн хүсэлтээр хялбаршуулсан горимыг сонгож үйл ажиллагааны орлогоо тайлагнах нийт 57731 хүсэлт илгээсэн нь өмнөх онтой харьцуулахад 19476 буюу 50.9 хувиар нэмэгдсэн байна. Мөн 2024 онд нийт илгээсэн 57731 хүсэлтийн 48903 буюу 84.1 хувийг зөвшөөрсөн байна.

Хуулийн төслийн анхны үзэл баримтлалд хувиараа бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг хувь хүнийг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагнах ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагналын болон 1 хувиар албан татвар тооцож төлөх заалтуудыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Хуульд бүх төрлийн орлогод албан татвар төлөхөөр хувь хэмжээг тогтоосон боловч цалин хөдөлмөрийн болон үйл ажиллагааны орлогод ногдох хувь хэмжээ зөрүүтэй, мөн цалин хөдөлмөрийн хөлсний орлого нийт ХХОАТХ-ийн орлогын 76-78 хувийг бүрдүүлж байхад үйл ажиллагааны орлого 19 хувийг бүрдүүлж байгаа нь татварын шударга байх зарчимд нийцэхгүй байна.

Татварын албанд иргэн, хуулийн этгээдээс 2021 онд төлбөрийн баримт олгоогүй гэх 43,266 гомдол, 2022 онд 33916 гомдол, 2023 онд 24337 гомдол, 2024 онд 18336 гомдол ирүүлсэн байна. Энэ нь Үйл ажиллагааны орлогоор албан татвар төлөгч бизнес эрхлэгчид хасагдах зардалгүйгээр борлуулалтын орлогоос 1 хувиар албан татвар төлөх болсонтой холбоотойгоор орлогоо бага болгох, нуун дарагдуулах зорилгоор борлуулалтад төлбөрийн баримт олгохгүй байх сөрөг нөлөө үүсгэж байгааг илтгэж байна.

2019 оны хуулийн төслийн үзэл баримтлалд хувиараа бичил бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг хувь хүнийг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагнах ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагналын болон 1 хувиар албан татвар тооцож төлөх заалтуудыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Дараах үр дагаврыг үүсгэж байна:

1. Хуульд бүх төрлийн орлогод албан татвар төлөхөөр хувь хэмжээг тогтоосон боловч цалин хөдөлмөрийн болон үйл ажиллагааны орлогод ногдох хувь хэмжээ зөрүүтэй, мөн цалин хөдөлмөрийн хөлсний орлого нийт ХХОАТХ-ийн орлогын 76-78 хувийг бүрдүүлж байхад үйл ажиллагааны орлого 19.0 хувийг бүрдүүлж байгаа нь татварын шударга байх зарчмыг хангахгүй байна.

2. Татварын албанд иргэн, хуулийн этгээдээс төлбөрийн баримт олгоогүй гэх 43,266 гомдол, 2022 онд 33916 гомдол, 2023 онд 24337 гомдол, 2024 онд 18336 гомдол ирүүлсэн байна. энэ нь Үйл ажиллагааны орлогоор албан татвар төлөгч бизнес эрхлэгчид хасагдах зардалгүйгээр борлуулалтын орлогоос 1 хувиар албан татвар төлөх болсонтой холбоотойгоор орлогоо бага болгох, нуун дарагдуулах зорилгоор борлуулалтад төлбөрийн баримт олгохгүй байх сөрөг нөлөө үүсгэж байгааг илтгэж байна.

Хувь хүний үйл ажиллагааны орлогын албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой асуудлыг АНУ, Канад, Их Британи, Австрали, ХБНГУ, Франц, Шинэ Зеланд, Япон улсад хэрхэн зохицуулдаг талаар судлан үзлээ.

Хүснэгт 2. Үйл ажиллагааны орлогын албан татварын хувь хэмжээ бусад улсын туршлага

№	Улс	Үйл ажиллагааны орлогын албан татварын хувь хэмжээ
1.	АНУ	Татварын хувь хэмжээ: 15.3% байна. Хэрэв жилд 400 доллар ба түүнээс дээш орлого олбол уг орлогод татвар ногдуулна.
2.	Канад	Татварын хувь хэмжээ: 11.9% байна.
3.	Австрали	Татварын хувь хэмжээ: Австралид хувиараа бизнес эрхлэгчид олсон орлогоосоо хамаарч орлогын албан татвар төлөх ёстой. Австралид "бие даасан ажил эрхлэлтийн татвар" гэж байдаггүй ч орлогын албан татварыг ердийн орлогын албан татвар ногдуулдаг зарчмын дагуу ногдуулдаг. Татварын хаалт: 2023 онд хувь хүний татварын хувь хэмжээ орлогоос хамааран 0-45% хооронд хэлбэлздэг. Тэтгэвэр: Хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг хүмүүсийг тэтгэврийн сандаа (тэтгэврийн хуримтлал) оруулахыг дэмждэг боловч 2023 онд 4 доллар болох тодорхой босго хэмжээнээс дээш орлого олохгүй бол энэ нь заавал байх шаардлагагүй.
4.	ХБНГУ	Хувь хэмжээ нь орлогоос хамааран 14% - 45% хүртэл байна.
5.	Франц	Францад хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид орлогын албан татвар болон нийгмийн даатгалын шимтгэлийг хамтад нь төлдөг. Орлогын албан татвар: Хувиараа бизнес эрхлэгчид орлогын албан татварыг нийт орлогоосоо тооцож, 0%-45% хүртэл төлдөг. Босго: Хэрэв та € 10,777 (хувь хүний орлогын үндсэн босго) -аас дээш орлого олбол орлогын албан татвар ногдуулна.
6.	Шинэ Зеланд	Татварын хувь хэмжээ: Шинэ Зеландад хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг хүмүүс орлогын түвшнээс хамааран 10.5% - 39% хооронд хэлбэлздэг стандарт татварын хувь хэмжээгээр орлогын албан татвар төлдөг. АСС (Ослын нөхөн олговрын корпорац): Хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг хүмүүс ажилтай холбоотой ослыг хамардаг АСС-д хувь нэмрээ оруулах шаардлагатай. Шимтгэлийн хувь хэмжээ нь бизнесийн үйл ажиллагаанаас хамаардаг боловч ерөнхийдөө ихэнх салбаруудын хувьд ойролцоогоор 1.39% байдаг.
7.	Япон	Татварын хувь хэмжээ: Японд хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг иргэд орлогоосоо хамаарч татвар төлдөг бөгөөд хөрөнгө орлогын мэдүүлгээ өгөх шаардлагатай. Орлогын албан татвар: Хувь хүний орлогоос хамааран хувь хүн 5%-45% хооронд хэлбэлздэг. Эрүүл мэнд, тэтгэврийн шимтгэл: Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид Үндэсний эрүүл мэндийн даатгал, Үндэсний тэтгэврийн системээр дамжуулан эрүүл мэндийн даатгал, тэтгэврийн төлөвлөгөөнд хувь нэмэр оруулах ёстой. Босго: Хэрэв таны орлого 2023 онд 380,000¥ орчим байх үндэсний хөнгөлөлтөөс дээш байвал та татвараа мэдүүлэх ёстой.

Дээрхээс дүгнэвэл, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн татвар нь ерөнхийдөө орлогын албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэлийг нь хамардаг бөгөөд хувь хэмжээ нь улс орон бүрд өөр өөр байна.

Хувь хүний орлогын албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой асуудлыг Франц, Сингапур, Шинэ Зеланд, Словени, Финланд, АНУ, БНСУ, Болгар улсад хэрхэн зохицуулдаг талаар судлан үзлээ.

Хүснэгт 6. Албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой бусад улсын туршлага

Д/д	Улс	Татвараас чөлөөлөх орлогын төрөл /Тоо/
1	Франц	1. Мэргэжлийн орлого олохтой холбоотой зардал 2. Хөдөлмөр эрхлэлтийн зардал /тэтгэврийн хуримтлал/ 3. Олгосон тэтгэмж 4. Гэр бүлийн зардал 5. Хүүхэд асрах зардал /нэг хүүхдэд ногдох зардлын дээд хэмжээ 3500 евро хүртэл/ 6. Орон сууцтай холбоотой 7. Өв залгамжлал, хандив тусламжийн зардал
		1. Цагаачлалын урамшуулал /Франц улсад мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулахтай шууд холбоотой нэмэлт төлбөр / 2. Ажил олгогчийн гадаадад явуулсан үйл ажиллагаатай холбоотой хэсэг /цалин/ 3. Хөдлөх хөрөнгөөс олсон гадаад эх үүсвэрийн орлогын 50%; 4. гадаад эх үүсвэрээс олсон оюуны болон үйлдвэрлэлийн өмчийн тодорхой бүтээгдэхүүний орлогын 50%; 5. гадаадын үнэт цаасны борлуулалт болон компанийн эрхийн орлогын 50%
2	АНУ	1.Хүүхдийн тэтгэмж /бага насны болон насанд хүрсэн/ 2. Эцэг эх, өвөө, эмээдээ олгосон тэтгэмж 3.Салсан эхнэр/нөхөртөө олгосон тэтгэмж 4.Өндөр настай хүнд тусламж үзүүлсэн зардал /75-аас дээш насны хүнд хоол хүнс, орон сууцны түрээсийн төлбөрийн дэмжлэг үзүүлсэн зардал/
3	Сингапур	1.Бага орлоготой буюу 20,000 Сингапур доллароос доош орлоготой иргэдийг албан татвараас чөлөөлнө 2.Гэр бүлтэй холбоотой зардал 3.Гадаадад хөдөлмөр эрхлэхтэй холбоотой зардал 4.Ахмад настнуудад үзүүлсэн тусламж 5.Зарим төрлийн мэргэжил, гарааны бизнесийг татвараас чөлөөлнө.
4	Өмнөд Солонгос	1. Хувь хүний орлогын албан татвараас чөлөөлөх 2. Татварын хөнгөлөлт 3. Тусгайлсан суутгал, тэтгэмж 4. Зарим төрлийн хөрөнгийн орлогын чөлөөлөлт 5. Бага орлоготой иргэдийн албан татварын хөнгөлөлт 6. Зарим гадаад иргэдийг албан татвараас чөлөөлөх

5	Шинэ Зеланд	<ol style="list-style-type: none"> 1. \$14,000-с доош орлоготой иргэдийн албан татварын хувь 10,5% байна. 2. Ажилтны KiwiSaver буюу тэтгэврийн хөнгөлөлтийн дансанд 3%-ийг хуримтлуулдаг. 3. Бага, дунд орлоготой гэр бүлүүдэд үзүүлэх хөнгөлөлт /хүүхэд өсгөх зардлыг бууруулахад зориулсан/ 4. Хувиараа бизнес эрхлэгчдийн татвар ногдох орлогыг бууруулах, зардалд тооцох 5. Орон сууцны зээлийн хүүгийн хасалт 6. Хүүхэд харах үйлчилгээний дэмжлэг 7. Зарим төрлийн албан татвараас чөлөөлөх 8. Гэр бүл, хамааралтай этгээдэд үзүүлсэн тусламж 9. Хөрөнгийн орлогын албан татвараас чөлөөлөх 10. Оршин суугч бус татвар төлөгчийг зарим төрлийн албан татвараас чөлөөлдөг
6	Словени	<ol style="list-style-type: none"> 1. цалин, хөдөлмөр хөлс, 2. үйл ажиллагааны орлого /бизнесийн/, 3. хөрөнгийн орлого, 4. түрээсийн орлого, 5. тэтгэмж, 6. бусад орлого
7	Финланд	Бага орлоготой хүмүүст зориулсан татварын хөнгөлөлт Тогтоосон хязгаараас доогуур орлоготой иргэдийг албан татвараас чөлөөлнө. 1 хүнд 17,000 орчим еврогийн хөнгөлөлт үзүүлнэ.
8	Болгар	<ol style="list-style-type: none"> 1. Татварын жилийн хугацаанд худалдах, солилцохоос олсон орлого: худалдан авсан өдрөөс эхлэн худалдах, солих хооронд гурваас дээш жил өнгөрсөн бол нэг үл хөдлөх орон сууц 2. Хөдлөх эд хөрөнгийг худалдах, солилцохоос олсон орлого, үүнд: худалдан авсан өдрөөс худалдах, солих хугацаа нэг жилээс бага бол зам, агаарын хөлөг, усан тээврийн хэрэгсэл; 3. Урлагийн бүтээл, цуглуулга, эртний эдлэл; 4. хувьцаа, хувьцаа, нөхөн төлбөрийн хэрэгсэл, хөрөнгө оруулалтын бонд болон бусад санхүүгийн хөрөнгө, түүнчлэн гадаад валютын арилжааны орлого; 5. санхүүгийн хэрэгслийг захиран зарцуулах орлого; 6. шинэ хувьцаа, хувьцаа хэлбэрээр хуваарилагдсан арилжааны компаниудын ашиг буюу өөрийн хөрөнгийн бусад эх үүсвэр, түүнчлэн одоо байгаа хувьцаа, хувьцааны нэрлэсэн үнийг өсгөх хэлбэрээр хуваарилагдсан ашиг буюу өөрийн хөрөнгийн бусад эх үүсвэр; 7. нөхөн олговор олгох хэрэгсэл, хөрөнгө оруулалтын бондыг худалдсан, солилцсоны улмаас эрх зүйн актын дагуу нөхөн төлбөр авсан этгээдийн орлого; 8. Болгар эсвэл гадаадад албан журмын даатгалын орлого; 9. нэмэлт тэтгэвэр авах эрх олж авсны дараа сайн дурын нэмэлт даатгалын орлого; даатгалын гэрээгээр хүлээн авсан техникийн нөөцийн хөрөнгө оруулалтаас олсон орлого; даатгуулагчийн хувийн дансанд байршуулсан тэтгэврийн даатгалын сангийн хөрөнгийн хөрөнгө оруулалтаас олсон орлого; 10. Европын холбооны гишүүн улс эсвэл Европын эдийн засгийн бүсийн хэлэлцээрт оролцогч өөр улсад байгуулсан хадгаламжийн хүүгийн орлого;

Дээрхээс дүгнэвэл, бусад улс орнууд ихэвчлэн гэр бүл, хувь хүний амьжиргааг дэмжих чиглэлээр бага орлоготой сегментэд чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлж зарим орлогыг албан татвараас чөлөөлөх хуулийн зохицуулалттай байна. Эдгээр улсуудад ямар нэг үйл ажиллагаа, эсвэл бизнесийн чиглэлийг сонгон авч татвараас чөлөөлсөн зүйл байдаггүй нь татварын тэгш байх зарчмыг алдагдуулна гэж үздэгтэй холбоотой байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 3. ХХОАТТХ-ийн 23 дугаар зүйлд заасан албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ:

Татвар гэж төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах санхүүжилтийг бүрдүүлэхэд зориулагдсан тухайн татвар төлж буй этгээдээс ямар нэгэн хариу шаардлага тавихгүйгээр гүйцэтгэх үүрэг бүхий мөнгөн төлбөр² юм.

Татварын хамгийн эхний зорилго нь төрийн үйл ажиллагааг санхүүжүүлэхэд шаардлагатай хөрөнгийг бий болгоход чиглэж ирсэн бол орчин үед зохицуулах, хянах, нийгмийн гэсэн хандлага руу чиглэж байна. Татварын тусламжтайгаар нийтийн буюу төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлж түүнд шаардагдах зардлыг санхүүжүүлдэг. Тухайлбал,

- Төрийн албан хаагчдыг цалинжуулах;
- Ялгаатай байдлыг арилгахын тулд нийгмийн ядуу хэсэг рүү чиглэсэн төрийн халамжийг санхүүжүүлэх;
- Соёлын арга хэмжээ болон эрдэм шинжилгээ судалгаа, боловсрол болон сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагааг дэмжих санхүүжүүлэх;
- Дэд бүтцийг барьж байгуулах, засаж сайжруулах, хадгалах хамгаалах ажиллагааг санхүүжүүлэх;
- Батлан хамгаалах цэрэг армийн зардлыг санхүүжүүлэх гэх мэт.³

Харин зохицуулах зорилго нь төр татвараар дамжуулан иргэдийн хувьд тодорхой аж ахуй эрхлэхийг дэмжих эсвэл хязгаарлах боломжтой байдаг.⁴

Татварын ерөнхий газар (ТЕГ)-аас ХХОАТ-ын зохицуулалтын үүргийг хангах мөн эдийн засгийн өндөр өсөлтийг тогтвортой хадгалах, боловсрол, эрүүл мэнд, шинжлэх ухаан, технологи, байгаль орчны тогтвортой хөгжлийг дэмжиж, дундаж болон эмзэг давхаргын амьдралын доод түвшнийг (орон сууц, сурах, хөдөлмөр эрхлэлт гэх мэт) хангах, орлогын ялгаварт байдлыг багасгах зорилтын хүрээнд хувь хүний орлогын төрөл болон бараа, үйлчилгээг татвараас хөнгөлж, чөлөөлж байна.

ХХОАТТХ-ийн 23 дугаар зүйлд 13 төрлийн орлогод ногдох албан татварын тодорхой хувиар хөнгөлөхөөр хуульчилжээ.

Хүснэгт 7. Монгол Улсын ХХОАТ-ын тухай хуульд заасан цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогод үзүүлэх хөнгөлөлт

Албан татвар ногдуулах жилийн орлогын хэмжээ (төгрөг)	Хөнгөлөлтийн хэмжээ (төгрөг)
0 - 6,000,000 хүртэл	240,000
6,000,000 - 12,000,000 хүртэл	216,000
12,000,000 - 18,000,000 хүртэл	192,000
18,000,000 - 24,000,000 хүртэл	168,000
24,000,000 - 30,000,000 хүртэл	144,000
30,000,000 - 36,000,000 хүртэл	120,000
36,000,000 ба түүнээс дээш	-

² П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 18 дахь тал.

³ Мөн тэнд, 15 дахь тал.

⁴ Мөн тэнд.

График 6. Хөнгөлөгдсөн албан татварын дүн, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)

2020-2023 онд нийт хөнгөлөгдсөн албан татварын хэмжээ жил бүр өссөн үзүүлэлттэй байна.

2023 онд нийт хөнгөлөгдсөн албан татвар 194,372,95 сая төгрөг байснаас 115,377,10 сая төгрөг буюу 59,36 хувь нь цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод хамаарч байна.

Түүнчлэн, 2022 онд ХХОАТ-ын тайланг 322.1 мянган иргэн ирүүлснээс 55.6 мянган иргэн буюу 17.2 хувь нь татварын хөнгөлөлтөд хамрагдаж, 64.5 тэрбум төгрөгийн татварыг буцаан олгосон байна. Харин 2023 онд 302.7 мянган иргэн тайлан ирүүлснээс 54.2 мянган иргэн буюу 17.9 хувь нь татварын хөнгөлөлтөд хамрагдаж, 78.6 тэрбум төгрөгийн татварыг буцаан олгосон байна. Энэ нь өмнөх онтой харьцуулахад тайлан ирүүлсэн татвар төлөгч 19,363 буюу 9.6 хувиар, хөнгөлөлт эдэлсэн татвар төлөгч 1,393 буюу 2.5 хувиар тус тус буурсан бол буцаан олгосон дүн 14,096.5 тэрбум төгрөгөөр өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 8. ХХОАТ-аас хөнгөлөлт эдэлсэн орлогын мэдээлэл (сая төгрөг), 2023 он⁵

№	ХХОАТ-аас хөнгөлөлт эдэлсэн орлогын мэдээлэл	Татвар төлөгчийн тоо	Мөнгөн дүн /сая төгрөг/
1	Цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод ногдуулах албан татварын хөнгөлөлт	978,624	115,377.1
2	Донорын олговор, Даатгалын нөхөн төлбөр, Монгол Улсын төрийн шагнал, Засгийн газрын шагнал, Монгол Улсын ардын болон гавьяат цолтны шагнал, шинжлэх ухааны нээлтийн шагналын орлогод ногдох татварын хөнгөлөлт	0.0	0.0
3	Үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, түүний үр, жимс жимсгэнэ, түүний үр, суулгац гэх мэт тэжээлийн ургамал, модны суулгац үйлдвэрлэсэн болон тариалсан аж ахуй нэгжийн тухайн бүтээгдэхүүнээс олсон орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	59	92.4

⁵ ТЕГ-ын ТМБНС-ийн мэдээ, 2023 он.

4	Өөрийн хэрэгцээнд зориулан нар, салхи, газрын гүний дулааны болон бусад сэргээгдэх эрчим хүчний тоног төхөөрөмж, нүүрснээс хагас коксожсон түлш, хийн болон шингэн түлш гарган авах тоног төхөөрөмж, стандартад нийцсэн зуух, нам даралтын зуух, дулаалгын материал, цахилгаан болон хийн халаагуур худалдан авсан бол баримтаар нотлогдож байгаа төлбөртэй тэнцэх орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	12	5.6
5	Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлахад зориулж өгсөн баримтаар нотлогдож байгаа хандивтай тэнцэх тухайн жилийн орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	1	0.9
6	Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, суманд оршин суудаг, тухайн орон нутагт бүртгэлтэй Монгол Улсын иргэн албан татвар төлөгчийн орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	0.0	0.0
7	Монгол Улсын иргэн хувьдаа, анх удаа орон сууцны барилга барьсан, эсхүл орон сууц худалдан авсан бол ийнхүү орон сууцны барилга барьсан, эсхүл орон сууц худалдан авахад зарцуулсан хөрөнгөтэй тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	35,331	69,294.1
8	Татвар төлөгчийн төрсөн, дагавар, үрчилж авсан хүүхэд болон асран хамгаалагчаар тогтоогдсон асрамж, дэмжлэгт байгаа хүүхэд оюутан, эсхүл суралцагчаар элсэн суралцаж байгаа тохиолдолд түүний анхны бакалаврын болон дипломын мэргэжил эзэмших сургалтын хугацаанд тухайн татварын жилд төлсөн, баримтаар нотлогдож байгаа сургалтын төлбөртэй тэнцэх орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	18,844	9,357.4

Дээрх тоон мэдээллээс дүгнэвэл, 2023 онд нийт 1,032,871 иргэн 194,127,5 сая төгрөгийн албан татварын хөнгөлөлт эдэлсэн байна.

2022 онд нийт 1,283.2 мянган иргэний 191.1 тэрбум төгрөгийн татвар ногдох орлогод ХХОАТ-ын хөнгөлөлтийг олгосон бол 2023 онд 1,032.9 мянган иргэний 194.1 тэрбум төгрөгийн татвар ногдох орлогод ХХОАТ-ын хөнгөлөлтийг олгосон нь өмнөх онтой харьцуулахад 250.2 мянган татвар төлөгчөөр буюу 19.50 хувиар буурсан бол олгосон хөнгөлөлтийн дүн 3.0 тэрбум төгрөгөөр буюу 1.6 хувиар өссөн байна.

2023 онд Мөнгөн дүнгээр тооцож үзэхэд цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод ногдох татварын хөнгөлөлт нь нийт хөнгөлөлтийн 59.4 хувийг бүрдүүлж байгаа бол цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод ногдох татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан иргэд нийт хөнгөлөлтөд хамрагдсан иргэдийн 94.7 хувьтай тэнцэж байна.

Хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлого нь хүн амын нийгмийн асуудлыг зохицуулахаас гадна татвараа үнэнч шударгаар өөрөө тодорхойлон төлөх байдлыг урамшуулах шаардлагатай байна.

Нөгөөтээгүүр, нийгэм хувьсан өөрчлөгдөхийн хэрээр хувь хүний орлогын эх үүсвэрүүдийн төрөл өргөжин тэлж байна. Тухайлбал, сүүлийн жилүүдэд цахимаар олж буй орлогын төрлүүд нэмэгдэж байна. Үүнд:

- Цахим худалдаанаас олсон орлого (бараа бүтээгдэхүүн борлуулж буй цахим хаяг);
- Цахим сургалтаас олж буй орлого;
- Контент бүтээгчдийн орлого (цахим хаягаас олж буй орлого, зар сурталчилгаанаас олсон орлого) гэх мэт.

Түүнчлэн, Монгол Улсын ХХОАТ дахь цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод дүн шинжилгээ хийж, олон улсын сайн туршлагатай харьцуулан үзэхэд:

- Ам бүлийн гишүүдийн тоо болон бусад хүчин зүйлийн нөлөөллийг тооцоогүй буюу өрхийн ам бүлийн тоо, ажил эрхэлж буй өрхийн гишүүний тоо, тэжээлгэгч иргэдийн тоо зэргийг харгалздаггүй;
- Хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлого оновчтой биш, хэрэгжилт хангалтгүй;
- Хөнгөлөлт, чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалтын тоо бусад улстай харьцуулахад олон боловч татварын тайлагналыг нэмэгдүүлэх хангалттай сэдэл болдоггүй гэх мэт асуудлууд үүсээд байна.

Харин ХХОАТ дахь үйл ажиллагааны орлогод албан татвар ногдуулах харилцаанд дүн шинжилгээ хийж, олон улсын сайн туршлагатай харьцуулан үзэхэд:

- Хялбаршуулсан горим нэвтрүүлснээр тайлагналыг хөнгөвчлөх алхам болсон ч цахим төлбөрийн баримт олголтод сөргөөр дам нөлөөлж эхэлсэн байна.
- Технологийн дэвшлийн улмаас өмнө байгаагүй, шинээр бий болсон орлогод татвар ногдуулах зохицуулалт тусгаагүй;
- Хувиараа бараа бүтээгдэхүүн борлуулах, үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхлэх бизнесийн орлого буюу үйл ажиллагааны орлогод татвар ногдуулах үйл явц, хэрэгжилт хангалтгүй;
- Үйл ажиллагаа эрхэлдэг иргэд бүртгэлээ хэрхэн хөтөлж орлого, зардал, татвараа хэрхэн тодорхойлох нь тодорхойгүй, хангалттай мэдлэг, мэдээлэлгүй;
- Татвар төлөлтийг нэмэгдүүлэх хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогын хэрэгжилт хангалтгүй, зорилтот иргэддээ зориулсан зохицуулалт бага;
- ХХОАТ тайлан илгээх үйл явц нь суутган төлөгчийн орлогод ногдох албан татварыг тайлагнахад хялбар хэдий ч үйл ажиллагаа эрхлэгч, үл хөдлөх хөрөнгө (ҮХХ) түрээслүүлэгч болон бусад орлогыг тайлагнах үйл явц хүндрэлтэй, иргэдэд ойлгомжгүй.

Монгол Улс өнөөгийн байдлаар “Хувийн хэвшил тэргүүлсэн эдийн засгийн өндөр өсөлтийг тогтвортой хадгалах, өсөлтийн үр дүнд дундаж давхаргын эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх, хүний хөгжил, боловсрол, эрүүл мэнд, шинжлэх ухаан, технологи, байгаль орчны тогтвортой хөгжлийг дэмжиж, нийгмийн орлого багатай дундаж болон эмзэг давхаргын амьдралын доод түвшнийг (орон сууц, сурах, хөдөлмөр эрхлэлт гэх мэт) хангах, орлогын ялгаварт байдлыг багасгах зорилтын хүрээнд хувь хүний зарим орлогын төрөл болон бараа, үйлчилгээг татвараас хөнгөлж, чөлөөлөх бодлогыг хэрэгжүүлж байна”. Эдгээр зорилтын хэрэгжилтийг харгалзан авч үзвэл:

Хүний хөгжил, боловсрол, эрүүл мэнд, шинжлэх ухаан, технологи, байгаль орчны тогтвортой хөгжлийг дэмжих. Хүний хөгжил, боловсролыг дэмжих зорилгоор сургалтын төлбөртэй тэнцэх орлогод албан татварын хөнгөлөлт эдлүүлдэг. Монгол Улсад 2023-2024 оны хичээлийн жилд нийт их, дээд сургууль, коллежийн 145,345 суралцагч²² суралцаж байгаагаас 2023 онд сургалтын төлбөрийн буцаан олголтыг 18,844 иргэнд олгосон байна.

Дундаж болон бага орлоготой өрх (орон сууц, сурах, хөдөлмөр эрхлэлт гэх мэт)-ийн амьжиргааг дэмжих. Тус зорилтыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн ХХОАТ-ын бодлого, зохицуулалт нь зөвхөн цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогод хөнгөлөлт, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний орлогод чөлөөлөлт үзүүлэхээс өөр зохицуулалт байхгүй байна. Харин орон сууцжуулах хөтөлбөрийн хүрээнд анхлан байр, хувийн орон сууц болон нийтийн орон сууц барих болон худалдан авахтай холбоотой гарсан зардлын нийт дүнтэй тэнцэх орлогод ногдох хөнгөлөлт үзүүлж байна. Олон улсын зарим туршлагаас харахад аливаа хөнгөлөлтөд нийгмийн сегмент, иргэдийн санхүүгийн нөхцөл байдал болон бусад харгалзах хүчин зүйлсийг авч үзсэнээр дундаж давхаргыг нэмэгдүүлэх, нийгмийн орлого багатай давхаргын амьдралын түвшнийг хангах болон орлогын ялгавартай байдлыг

багасгах, эрчим хүчний хэмнэлттэй хувийн сууц барихад дэмжлэг болохуйц чиглэлийн татварын хөнгөлөлтийг нэмэгдүүлэх чиглэлийг түлхүү баримталж байна.

Хувь хүний орлогын албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой асуудлыг Франц, Сингапур, Шинэ Зеланд, Словени, Финланд, АНУ, БНСУ, Болгар улсад хэрхэн зохицуулдаг талаар судлан үзлээ.

Хүснэгт 9. Албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой бусад улсын туршлага

Д/д	Улс	Татварын хөнгөлөлтийн төрөл /тоо/
1	Франц	1. Хүүхэд асрах хөнгөлөлт /хүүхэд асрагч, гэрийн ажилд туслах хүн хөлслөх/ 2. Эрчим хүчний шилжилтийн зардлын хөнгөлөлт 3. Сургуулийн зардал 4. Зөвшөөрөгдсөн тусламжийн байгууллагад үзүүлсэн хандивын тодорхой хувиар хөнгөлөлт үзүүлдэг.
2	Америк	1. Стандарт чөлөөлөлт *Ганц бие эсвэл гэрлэсэн тохиолдолд тус тусад нь 14,600 2. Хамт тайлагнасан болон эхнэр нөхрийн хувьд 29,200 3. Өрхийн тэргүүний хувьд 21,900 4. 65-аас дээш насны хасалт
3	Сингапур	1. Орлогын хөнгөлөлт 2. Гэр бүлийн хөнгөлөлт 3. Сургалтын төлбөрийн хөнгөлөлт 4. Тэтгэврийн хуримтлал 5. Хандивын хөнгөлөлт
4	Өмнөд Солонгос	1. Орлогын хөнгөлөлт 2. Гэр бүлийн хөнгөлөлт 3. Тэтгэврийн хуримтлал
5	Шинэ Зеланд	1. Хөдөлмөр эрхэлдэг бага, дунд орлоготой гэр бүлүүдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг. 2. Хандивын татварын хөнгөлөлт /хэрэв бүртгэлтэй хандивын байгууллагад хандив өгвөл жилд 1,500 хүртэл долларын хөнгөлөлт эдлэх боломжтой/
6	Словени	1. Орлогын хөнгөлөлт 2. Гэр бүлийн хөнгөлөлт 3. Тэтгэврийн хуримтлал
7	Финланд	1. Орлогын хөнгөлөлт 2. Ажилтантай холбоотой зардал 3. Ипотекийн зээлтэй иргэдийн зээлийн хүүгийн хөнгөлөлт 4. Зөвшөөрөгдсөн хандивын байгууллагад олгосон хандив 5. Гэр бүлийн хөнгөлөлт 6. Тэтгэврийн хуримтлал

8	Болгар	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хөдөлмөрийн чадвар алдсан хүнд зориулсан татварын хөнгөлөлт 2. Сайн дурын нийгмийн баталгаа, даатгалын хөнгөлөлт 3. Тэтгэврийн даатгалын хөнгөлөлт 4. Хандивын татвараас чөлөөлөгдөх 5. Залуу гэр бүлүүдэд зориулсан татварын хөнгөлөлт 6. Хүүхдүүдэд зориулсан татварын хөнгөлөлт 7. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд зориулсан татварын хөнгөлөлт 8. Бэлэн бус төлбөрийн татварын хөнгөлөлт 9. Үл хөдлөх орон сууцны сайжруулалт, засварт зориулсан татварын хөнгөлөлт 10. Фермерийн хөнгөлөлт
---	--------	--

Сонгон судалсан улс орнуудын татварын хууль тогтоомжид хувь хүнд үзүүлэх татварын хөнгөлөлт нь ихэвчлэн гэр бүлийн амьжиргааг дэмжихэд чиглэсэн гэр бүл, хүүхдэд хөнгөлөлт үзүүлэх зохицуулалтыг агуулж байгаа нь Монгол Улс судлан нэвтрүүлж болох сайн туршлага, оновчтой шийдлүүдийн нэг байж болох юм. Түүнчлэн, Франц, Сингапур, Шинэ Зеланд, Финланд улсуудад төрөөс зөвшөөрөгдсөн буяны байгууллагад хандив өгсөн тохиолдолд татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг нь хүмүүнлэгийн санаачилгыг дэмжих зорилготой байна.

Олон улсын сайн жишиг болсон улсуудын туршлагаас харахад татварын тогтолцоо нь татварыг үр ашигтай цуглуулах, удирдахад гол анхаарлаа хандуулдаг бөгөөд татвар төлөгчдийн эрх ашгийг хамгаалсан, нийгэмд чиглэсэн бодлогыг ихээр хэрэгжүүлдэг байна.

Түүнчлэн, эдгээр улсуудаас гадна Япон Улсын хувьд татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт нь гэр бүл, ялангуяа хэн нэгнийг асран хамгаалдаг айл өрхөд санхүүгийн хөнгөлөлт үзүүлж, хүүхэд өсгөн хүмүүжүүлэх, өндөр настнаа асрахтай холбоотой санхүүгийн ачааллыг бууруулахад чиглэдэг. Тухайн хүний гэр бүлийн нөхцөл байдал, онцгой шаардлага зэргийг харгалзан үзэж татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг олгох нь сайн дураар татвар төлөгчдөд хөшүүрэг болдгоос гадна татварын зохицуулах үүрэг зохих ёсоор хангагдаж, зорилтот бүлгээ дэмждэг байна. Мөн Япон улсад хөдөлмөрийн бүтээмж, мэдлэг ур чадвар, илүү цагаар хөдөлмөрлөх гэх мэт хүчин зүйлсийг хамруулан авч үзсэн тодорхой хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн зохицуулалтыг хийсэн байдаг нь ажил эрхлэгчид өөрийн ХХОАТ-ын тайлангаа үнэн, зөв нээлттэй гаргахад эерэг нөлөө үзүүлдэг байна.

Мөн манай улсын цалин, хөдөлмөрийн хөлсний орлогын эх үүсвэрт хамруулж буй хөнгөлөлт, чөлөөлөлтүүдийг бусад улсын туршлагатай харьцуулан харвал бодлогын чиглэл хангалттай тодорхой биш, урт хугацааны зорилтод нийцсэн зохицуулалт багатай, хөдөлмөр эрхэлж буй хүмүүсийн онцлог, тэдгээрийн хөдөлмөр эрхлэлтэд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, нөөц бололцоог тооцоогүй гэх мэт хэд хэдэн зохицуулалтыг орхигдуулсан гэж хэлж болох юм.

Цалин, хөдөлмөрийн хөлсний орлогод ногдуулсан албан татварт үзүүлэх хөнгөлөлтийн хувийн жин нь нийт ХХОАТ-ын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн дүнд өндөр байгаа нь тухайн татварын зохицуулалтын үүрэг хангагдаж байна гэсэн үг биш бөгөөд Хувь хүний үйл ажиллагааны орлогод албан татвар бүрэн ногдуулж чадахгүй байгааг харуулж байна. Хувь хүний орлогын албан татварын хөнгөлөлтийн талаар олон нийтийн зүгээс байнга шүүмжлэлтэй хандаж холбогдох саналуудыг дэвшүүлсээр ирсэн.

Түүнчлэн, зохицуулалтын үүргийн хувьд ХХОАТ-ын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөөр дамжуулан олон төрлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх боломжтой ба үйл ажиллагааны орлоготой холбоотой дараах ХХОАТ-ын хөнгөлөлтүүд байна. Үүнд:

Дараах бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэсэн болон тариалсан Монгол Улсад байнга оршин суугч албан татвар төлөгчийн зөвхөн тухайн үйлдвэрлэлээс олсон орлогод ногдуулах албан татварыг 50 хувиар хөнгөлнө. Үүнд, үр тариа; төмс, хүнсний ногоо, түүний үр; жимс, жимсгэнэ, түүний үр, суулгац; тэжээлийн ургамал; модны суулгац хамаарч байна.

Үйл ажиллагааны орлогын төрөлд эдгээр орлогын эзлэх хувь нэмэгдэж байгаа хэдий ч тэдгээрийг бодит тоо баримтаар нотлох тооцоолол, судалгаа одоог хүртэл албан ёсоор хийгдээгүй байна. Иргэдийн дунд мөн эдгээр орлогын эх үүсвэрээс татвар төлөх тухай ойлголт хангалтгүй байгааг нийт ХХОАТ-ын дүнд үйл ажиллагааны орлогоос орж ирж буй сүүлийн 5 жилийн татварын орлого өсөөгүй байгаагаас харж болох юм.

Түүнчлэн, Татварын хууль тогтоомжийн шинэчлэлтэй холбоотойгоор хийгдэж буй уулзалт, хэлэлцүүлэг болон татварын албаны цахим тайлангийн систем, вэб хуудсаар дамжуулан татвар төлөгчдөөс ирж буй саналуудаас ХХОАТ-ын зохицуулалттай холбоотой саналыг 2025 оны 02 дугаар сарын 03-ны өдрийн байдлаар нэгтгэн авч үзэхэд нийт 30,018 иргэн ХХОАТтХ-ийн зарим зохицуулалтын талаар санал ирүүлсэн байна.

Үүнээс 614 иргэн Цалин, хөдөлмөрийн хөлс түүнтэй адилтгах орлогод ногдуулсан албан татварын хөнгөлөлтийн хэмжээтэй холбоотой асуудлаар санал ирүүлсэн бөгөөд 320 буюу 52.1 хувь нь хөнгөлөх татварын хэмжээг хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй уялдуулах, 138 буюу 22.5 хувь нь хөнгөлөх татварын хэмжээг амьжиргааны баталгаажих доод түвшин"-ий хэмжээтэй уялдуулах, 75 буюу 12.2 хувь нь хөнгөлөх татварын хэмжээг ам бүлийн тоотой уялдуулах, 62 буюу 10.2 хувь нь өрхийн нийт орлогын хэмжээтэй уялдуулах санал өгсөн байна.

Татвар нь төрийн зүгээс иргэд, хуулийн этгээдийн эд хөрөнгөд халдаж буй албадлагын шинжтэй үйлдэл тул татвар төлөгчийн хувьд татварыг зөвтгөж, хүлээн зөвшөөрөх нөхцөлийг бүрдүүлэх нь туйлын чухал юм.⁶ Иймд аливаа татварын хувь, хэмжээтэй холбоотойгоор хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа татвар төлөгчийн хувьд татварыг зөвтгөж, хүлээн зөвшөөрөх боломжийг бүрдүүлэхэд чиглэсэн оновчтой арга замыг эрэлхийлэх нь зүйтэй.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 4. ХХОАТтХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ:

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван долоо дугаар зүйлд иргэн бүр хуулиар ногдуулсан албан татвараа төлөх үндсэн үүрэгтэй гэж заасан байдаг. Харин иргэн олсон орлогоо өөрөө тайлагнан татвараа төлөх үүрэгтэй байдаг.

⁶ П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 2017 он, 13 дахь тал.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд Монгол Улсын иргэн, Монгол улсад 183 хоногоос дээш амьдран сууж байгаа гадаадын иргэд татвар төлөгч байна. Мөн энэхүү хуулиар цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого, үйл ажиллагааны орлого, хөрөнгийн орлого, хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний орлого, шууд бус орлого, бусад буюу урлаг спортын тэмцээний шагнал, наадмын бай шагнал, бичил худалдаа, ажил үйлчилгээний орлого, элдэв төрлийн сугалааны хонжвор гэсэн орлогуудад татвар ногдуулан төлдөг.

ХХОАТХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27.1-д "...Суутган төлөгч энэ хуулийн 14 дүгээр зүйл, 16.1.2, 16.1.3, 16.1.4, 17.1.1, 18 дугаар зүйл, 19.1.1, 19.1.2, 20.1, 20.4-т заасны дагуу тодорхойлсон орлогод ногдуулан суутгасан албан татварын улирлын тайланг дараа улирлын эхний сарын 20-ны өдрийн дотор, жилийн тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор өссөн дүнгээр гаргаж, харьяа татварын албанд хүргүүлнэ" гэж заасан бөгөөд тус хуулийн хоёрдугаар зүйлд хамаарагдах орлого олсон хувь хүн татварын тайлангаа гаргах үүрэг хүлээдэг.

ХХОАТХ-ийн 2020 оны хуулийн шинэчилсэн найруулгаар Хувиараа бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг хувь хүнийг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагнах ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагнал, төлөлтийн заалтуудыг баталсан. Үүний дагуу 50 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой хувь хүн өөрөө хүсвэл нийт татвар ногдох орлогын 1 хувьтай тэнцэх татвар төлж, жилд нэг удаа тайлагнана гэж заасан

Монгол Улсын Их Хурлаас 2019 онд баталсан татварын хуулийн шинэчлэлд жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг дэмжих, татварын орчныг хялбаршуулах зорилгоор хийгдсэн өөрчлөлтийн дагуу хувиараа бизнес эрхлэгчийн тайлангаар баталгаажсан өмнөх жилийн албан татвар ногдох орлогын хэмжээ нь 50.0 сая төгрөгөөс хэтрээгүй тохиолдолд өөрийн хүсэлтээр татварын хялбаршуулсан горимыг сонгож үйл ажиллагааны орлогынхоо нийт дүнгийн 1 хувиар албан татвар төлж, жилд 1 удаа тайлан гаргах боломжтой болсон.

Татварын хуулийн шинэчлэлийн үр дүнд нийт хувиараа бизнес эрхлэгчдийн хувь хүний орлогын албан татварын тайлагналт 2022 онд 2019 онтой харьцуулахад 28 хувиар өссөн байх ба нийт тайлангийн 59 хувь нь хялбаршуулсан горимоор тайлагнасан байна. Үүнээс харахад хувь хүний орлогын албан татварын тайланг хялбаршуулсан горимоор тайлагнах сонголтыг хувиараа бизнес эрхлэгчдэд олгосон шийдвэр нь татварын тайлагналтын хэмжээнд эерэг нөлөө үзүүлсэн нь харагдаж байна.

Хүснэгт 10. Бүртгэлд хамрагдсан татвар төлөгчийн тоо⁷
(2023.12.17-ны өдрийн байдлаар)

ТТ-ийн хандлага	ХХОАТ	ТТ-06	ХГ	НӨАТ	ҮХЭХАТ	НХАТ
Тайлант оны эхний үлдэгдэл	2,009,755	218,300	119,795	6,384	42,326	776
Тайлант онд нэмэгдсэн	2,085	85	61	2,416	9,855	125
Тайлант онд хасагдсан	295	2	13	1,298	135	11
Тайлант оны эцсийн үлдэгдэл	2,010,502	218,347	119,825	7,500	50,648	848
Хувь (өсөлт / бууралт)	0.5%	0.08%	0.07%	17.8%	5.4%	14.7%

Татварын албанд 2,009,755 хувь хүн татвар төлөгчөөр бүртгүүлснээс 338,095 буюу 16.8 % нь үйл ажиллагааны орлоготой хувь хүн байна. Үйл ажиллагааны орлоготой татвар

⁷ TABLEAU, Татварын мэдээ судалгаа, статистикийн нэгдсэн систем

төлөгчийн тоо 2024 оны эхний 12 сарын байдлаар 146-аар нэмэгдсэн бөгөөд хувь хүний сегментийн татвар төлөгчийн 0.04 % нь шинэ татвар төлөгч байна.

Хүснэгт 11. Хугацаанд нь ирүүлсэн тайлангийн тоо, ногдол эзлэх хувиар (2023.12.31-ны өдрийн байдлаар)⁸

№	Татварын тайлангийн төрөл	Ирүүлбэл зохих тайлан тоо	Ирүүлсэн тайлан тоо	Эзлэх хувь	Хугацаандаа ирүүлсэн тайлан тоо	Эзлэх хувь	“Х” тайлан тоо	Хугацаандаа ирүүлсэн тайланд эзлэх “Х” тайлангийн хувь
1	ХХОАТ /ТТ-06/	217,499	30,067	13.8	78	0.1	5,689	18.8
2	ХХОАТ/ХГ/	121,189	23,260	19.2	23	0.1	7,960	34.2
3	НӨАТ	4,847	4,818	99.4	4,033	83.2	1,211	30

Хүснэгт 123. Хугацаа хоцроосон тайлангийн тоо, эзлэх хувь (2023.12.31-ны өдрийн байдлаар)⁹

№	Татварын тайлангийн төрөл	Хоцорч ирүүлсэн тайлан тоо	Эзлэх хувь	Ирүүлээгүй тайлан тоо	Эзлэх хувь
1	ХХОАТ/ТТ-06/	29,989	15.7	187,279	59.5
2	ХХОАТ/ХГ/	23,237	10.7	97,880	57.0
3	НӨАТ	398	84.1	75	0.5

Хувь хүний сегментийн татвар төлөгчийн үндсэн 2 татварын төрлөөр хуулийн хугацаанд тайлагнасан түвшин дунджаар 55.1 хувь ба хуулийн хугацаа хоцроосон 32.5 хувь, тайлан ирүүлээгүй 39.0 хувийг тус тус эзэлж байна.

Дээрхээс дүгнэвэл, ХХОАТтХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27 .1 дэх хэсэгт заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалт практикт бүрэн хэрэгжихгүй байна. Энэ нь иргэдийн ХХОАТ төлөхтэй холбоотой татвараа хэрхэн тайлагнах, тооцоолох гэх мэт мэдлэг дутмаг байдал болон хууль хоорондын уялдаа холбоотой байдал хангалтгүй зэрэг шалтгаантай холбоотой байж болох юм. Тиймээс албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацааг уян хатан болгон бусад хуультай уялдуулан өөрчлөх нь тус зохицуулалтын хэрэгжилтийг сайжруулахад чухал үр нөлөөтэй.

⁸ Мөн тэнд.

⁹ Мөн тэнд.

ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим зохицуулалтад Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр хавсралтын 6 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг үнэлгээ хийв.

Ийнхүү үнэлэхдээ тус хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогтой уялдуулан аргачлалд заасны дагуу “Практикт нийцэж байгаа байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийг сонгон үнэллээ.

“Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тус хуулийн 21 дүгээр зүйлд заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт /мөн 15 дугаар зүйлийн 15.6 дахь хэсэг/, 23 дугаар зүйлд заасан албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой зарим зохицуулалт, 27 дугаар зүйлд заасан албан татварын тайлантай холбоотой зохицуулалтыг сонгон авч тус хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэллээ. Тус судалгааны ажлыг гүйцэтгэж, дараах дүгнэлтэд хүрэв.

Практикт нийцэж байгаа байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

1. Монгол Улсын хууль тогтоомжоор цалин, хөдөлмөрийн хөлсний орлогод ногдуулж буй хувь хэмжээ олон улсын дунджаас харьцангуй доогуур бөгөөд өнөөгийн нийгэм, эдийн засгийн нөхцөлд тохирсон байна гэж үзэж байна. Өөрөөр хэлбэл, ХХОАТтХ-ийн 21 дүгээр зүйлд заасан 21.2.1 дэх заалтад заасан энэхүү зохицуулалт практикт нийцэж буй боловч хүлээн зөвшөөрөгдөх байдлын хувьд хангалтгүй байгаа нь иргэдээс ирүүлж буй санал шүүмжээс харагдаж байна.

Мөн тус хуулийн 21.3-т заасан зохицуулалттай холбоотойгоор үйл ажиллагааны орлоготой хувиараа бизнес эрхлэгч хувь хүн санхүү, татвар болон эрх зүйн мэдлэг дутмагаас бүртгэлээ хэрхэн хөтлөх, орлого, зардал, татвараа тооцох, борлуулалтын орлого, хасагдах зардлаа өөрөө тооцож татвараа тайлагнах асуудал хүндрэлтэй байдгаас нийт борлуулалтын орлогод 1 хувиар тооцох хуулийн өөрчлөлт оруулсан боловч бизнес эрхлэгчид НӨАТ суутган төлөгч болохгүйн тулд орлогоо бага болгох, нуун дарагдуулах зорилгоор борлуулалтад төлбөрийн баримт олгохгүй байх сөрөг нөлөө үүсгэж байна.

Татварын албанд иргэн, хуулийн этгээдээс төлбөрийн баримт олгоогүй гэх гомдол 2021 онд 43,266, 2022 онд 33916, 2023 онд 24337, 2024 онд 18336 ирүүлснээс дийлэнх нь хувиараа бизнес эрхлэгч, бичил худалдаа эрхлэгч иргэд байна.

2. ХХОАТтХ-ийн 23 дугаар зүйлд заасан албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх 12 заалт байгаагаас хөнгөлөлтийн 1 заалтад орсон өөрчлөлтийг /23.10 Аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд оршин суудаг, тухайн орон нутагт бүртгэлтэй Монгол Улсын иргэн албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 6.3.2-т заасан орлогод ногдох албан татварыг аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 50 хувиар, 1000 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 90 хувиар хөнгөлнө./-ыг 2025 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөхөөр байна.

Цаашид иргэдийн амьжиргааг дэмжих, байгаль орчны бохирдлыг бууруулах, улсын хөгжлийн хэтийн төлөвт нийцэхүйц нөхцөлт хөнгөлөлтийг бий болгож, шинээр хуульчлах шаардлагатай.

3. ХХОАТтХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалт практикт бүрэн хэрэгжихгүй байна. Энэ нь иргэдийн ХХОАТ-ын тайлангаа хэрхэн тайлагнах талаар мэдлэг дутмаг байдал болон хууль хоорондын уялдаа холбоотой байдал хангалтгүй зэрэг шалтгаантай холбоотой байж болох юм. Тиймээс албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацааг бусад хуультай уялдуулах өөрчлөх нь тус зохицуулалтын хэрэгжилтийг сайжруулахад чухал үр нөлөөтэй.

Дээрх дүгнэлтэд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Тус хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.2.1 дэх заалтад заасан үл хөдлөх эд хөрөнгө борлуулсны албан татварыг олон улсын туршлагатай нийцүүлэн иргэдэд өөрсдийн амьдран суух орчныг сайжруулахыг дэмжихэд чиглүүлэх;
2. Тус хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.3 дахь хэсэгт заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт нь хууль батлагдах үеийн зорилтот түвшинд хүрээгүй, практикт хэрэгжих байдал сөрөг үр нөлөөтэй байх тул үйл ажиллагааны орлоготой иргэдийн хялбаршуулсан горимыг босготой болгон татварыг илүү боловсронгуй болгох замаар сайжруулах;
3. Тус хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх заалтын 240 мянган төгрөгөөс шатлалтайгаар бууруулан хөнгөлөлт эдлүүлэх зохицуулалтыг өөрчлөх, хөнгөлөлтийг тооцох суурь үзүүлэлтээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ сонгон тооцоолох, хөнгөлөлтийг буцаан олголт хэлбэрээр хийгддэг байхаар зохицуулах;
4. Тус хуулийн 27 дугаар зүйлд заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацааг оновчтой тодорхойлж, бусад хуультай уялдуулан өөрчлөн найруулах.

ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1;
- Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №23;
- Татварын ерөнхий хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №22;
- Төсвийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2012), №03;
- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”;
- Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”;
- Монгол Улсын Засгийн газрын 2024 оны 11 дүгээр сарын 20-ний өдрийн дугаар 181 тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2028 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”;

Бусад эх сурвалж

- “Татварын шинэчлэл-2025” олон нийтийн санал, асуулга, хэлэлцүүлгийн нэгтгэл мэдээ
- TABLEAU, Татварын мэдээ судалгаа, статистикийн нэгдсэн систем
- П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 2017 он;
- Татварын тогтолцоо /Тэргүүн дэвтэр/, 2002 он;
- ХХОАТХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн танилцуулга;